

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Проаналізовано наукові підходи до тлумачення понять «інтелект», «потенціал», «інтелектуальний потенціал» за певними критеріями та ознаками. Визначено характерні ознаки інтелекту та інтелектуального потенціалу, обґрунтовано авторську позицію щодо трактування відмінностей між поняттями «інтелектуальний потенціал суспільства», «інтелектуальний потенціал держави» та «інтелектуальний потенціал нації».

Ключові слова: *інтелект, потенціал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальний потенціал держави, інтелектуальний потенціал нації, інтелектуальний потенціал суспільства.*

Постановка проблеми. Історія людства переконливо засвідчує, що рушійною силою прогресивного поступу вперед та визначальним чинником економічного розвитку кожної держави є інтелектуальний потенціал.

Водночас наявність потужного інтелектуального потенціалу є надійним джерелом зміцнення економічної безпеки держави. Найгостріша полеміка щодо сутності, місця та ролі інтелектуального потенціалу в суспільному житті держави точиться ще з часів античного світу. Давньогрецькі філософи та мислителі інтелекту людини надавали першочергового значення, вважаючи інтелект найвищою цінністю (мірою) та формою вияву творчих здібностей людини.

Стан дослідження. Теоретичним та методологічним аспектам дослідження інтелектуального потенціалу присвячено низку наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед українських науковців зазначимо таких: І. Багрова, М. Біль, Ю. Саєнко, Б. Данилишин, В. Куценко, Б. Маліцький, О. Попович. Вагомим внеском у розробку цієї проблеми стали праці зарубіжних учених.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування наукових підходів до тлумачення сутності інтелектуального потенціалу.

Виклад основних положень. Дослідження етимології поняття «інтелект» вказує на те (показує), що він споріднений з такими термінами, як «розум», «мислення», «здоровий глузд», «свідомість» тощо і характеризує процеси, пов'язані з розумовою діяльністю людини.

За семантико-гносеологічним значенням (походженням) термін (поняття) «інтелектуальний» походить від лат. дієслова *intellegere*, що означає відчувати, пізнавати, думати, сприймати, знати [17, с. 540].

Українські та іноземні тлумачні словники подають визначення поняття «інтелект» як розум, здатність людини думати, мислити, рівень її розумового розвитку [8, с. 407; 31, с. 237;]. В. Петрушенко подає ширше тлумачення поняття «інтелект» – це інтегральна характеристика людської свідомості; він проявляє себе як здатність людини діяти цілеспрямовано, засвоювати зовнішні об'єкти та схеми власних дій, тобто набувати досвід [26, с. 77]. Основна риса інтелекту – зіставляти несумісні (несполучні) речі і налагоджувати взаємозв'язок між тим, що раніше вважалось невзаємозв'язаним. Інтелект поєднує в собі формальне і змістовне (структурне) мислення [5, с. 376].

У науковій економічній літературі більшість дослідників під інтелектом розуміють здатність накопичувати та генерувати знання [3, с. 6].

Із філософської точки зору під інтелектом розуміють вищу пізнавальну здатність мислення, що відрізняється творчим, активним характером від пасивно-чуттєвих форм пізнання. Призначення інтелекту – створювати порядок з хаосу через приведення у відповідність до індивідуальних потреб об'єктивних параметрів реальності [1, с. 69].

На наш погляд, із таким визначенням можемо погодитися у частині надання інтелекту ознак творчих та креативних форм мислення і пізнання, тоді як процес упорядкування реального світу відповідно до індивідуальних потреб кожного вимагає додаткового тлумачення (пояснення) та певного переосмислення.

Глибоке наукове обґрунтування термінів «інтелект» і «розум» здійснила (провела) І. В. Багрова. На її думку, в сучасній науковій літературі спостерігається термінологічна плутанина цих понять. Із позиції науковця, поняття «інтелект» є ширшим та становить першооснову людини, вроджені, розумові властивості її свідомості (потенційно існуючі в ній ще до отримання будь-яких знань); він є тією платформою, на якій формується духовність, викристалізуються і виявляються різноманітні здібності та психологічні, індивідуально-типологічні якості особистості, розвиток усієї сукупності яких зумовлює до розвитку самого інтелекту, підйому людської сутності на вищий рівень (щабель). Автор наголошує, що інтелект варто позиціонувати (представляти) як продукт удосконалення інтеграції і діалектичного розвитку розуму та психіки, які утворюються під час роботи мозку. Під розумом дослідник розуміє (вбачає) своєрідний вияв свідомості у вирішенні конкретних проблем, що виникають перед індивідумом; якість, що розвивається на основі здорового глузду та інтелекту, формується в процесі (ході) індивідуальної життєдіяльності як в результаті набуття (нагромадження) життєвого досвіду, так і внаслідок опануван-

ня методик щодо опрацювання вже відомих у суспільстві відомостей [2, с. 12].

Одна з особливостей функціонування людського інтелекту, на думку М. Й. Варія, полягає в тому, що людина може засвоїти лише ту частину інформації, що надходить із зовнішнього середовища, яка відповідатиме її внутрішній структурі. Щодо сутності поняття «інтелект», то професор зазначає: інтелект – це певний ступінь здатності людини розв’язувати завдання і проблеми відповідної складності, це здатність до мислення [7, с. 378–380].

М. М. Біль досліджував інтелект як домінуючу компоненту соціально-демографічного потенціалу, що детермінує (визначає) його формування та ефективність використання. На думку дослідника, інтелект визначається рівнем розумового розвитку людини, який дає змогу розпізнавати навколишні явища природи і суспільства, самостійно пізнавати природні та суспільні закони, узагальнювати закономірності розвитку природних і суспільних процесів, створювати нові системи знань, виробництва, культури, побуту [4, с. 51–52].

На доволі неоднозначне представлення інтелекту вказують О. Мороз та Ю. Саєнко, які зазначають, що інтелект – це просто розум, здоровий глузд; пізнання – нагромадження систематизованої інформації про навколишній світ; інноваційність – творення нового знання, предметів і різновидів діяльності; управління – здатність поставити мету, завдання, знайти метод досягнення мети чи розв’язання завдання і довести намічене до реалізації; прогнозування – на підставі досвіду і знань передбачити майбуття [22, с. 35].

Із цією позицією погоджуємося частково, оскільки вважаємо, що такі риси інтелекту, як інноваційність, управління та прогнозування характеризують послідовність певних дій, що є можливими за наявності інтелекту, а не визначають його глибинну сутність. Окрім цього, прогнозування є складовою процесу управління і трактувати його як окремих атрибут інтелекту недоцільно.

Узагальнюючи представлені у науковій літературі підходи (погляди) щодо сутності інтелекту та його визначальних рис, наведемо власні міркування. По-перше, найбільш точно охарактеризувати це поняття можемо, беручи за основу його латинське походження – *intellectus, us, m*, що означає відчуття, сприйняття, розуміння, пізнання, поняття, зміст, значення. По-друге, виокремлюючи визначальні риси інтелекту, слід акцентувати увагу на найбільш сутнісних його ознаках, а не можливих формах вияву, наприклад, швидкість оцінювання ситуації, вибір правильних способів розв’язання складного завдання, здатність прогнозування тощо. По-третє, оскільки інтелект притаманний,

з одного боку, людині як біологічній істоті, а з іншого, особі – Божому творінню, доповнимо класичне (усталене) розуміння інтелекту атрибутами, що характеризують внутрішній духовний стан самої людини. Графічне представлення характерних рис інтелекту подано на рис. 1.

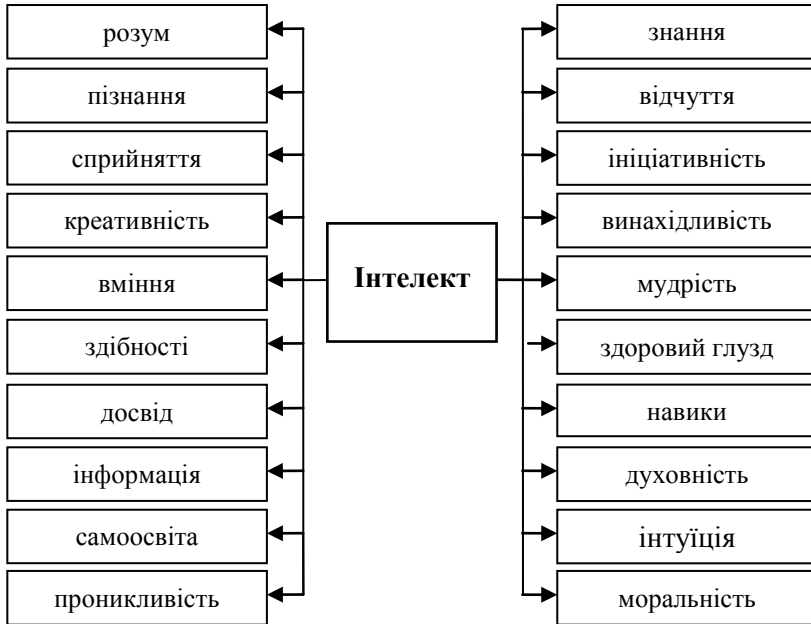

Рис. 1. Характерні риси (ознаки) інтелекту

Складено автором.

Аналізуючи визначальні (сутнісні) риси інтелекту, зробимо висновок, що інтелект – це розум у всій повноті людського світосприйняття, що, враховуючи здібності, досвід, інтуїцію та внутрішній духовний стан людини, відображає її здатність мислити, адекватно реагувати на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища, швидко приймати правильні рішення та брати на себе відповідальність за прийняті рішення.

Що ж до поняття «потенціал» (від лат. дієслова *possum* – могли, вміти, володіти, бути здатним зробити), то в енциклопедичній та словниковій (лексичній) літературі знаходимо такі варіанти (види) його трактування (визначення): приховані здатності, сили для якої-небудь

діяльності, що можуть виявитися за певних умов [31, с. 477]; можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані [29, с. 1066]; ступінь і потужності в якому-небудь відношенні, сукупність усіх засобів, можливостей, необхідних для чого-небудь [8, с. 859]; сукупність наявних засобів, можливостей в якій-небудь галузі, наприклад, економічній [5, с. 844]; наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети [13, Т. 3, с. 13].

У сучасній економічній науці досі не сформована єдина термінологічна система понять довкола терміна «потенціал», хоч більшість наукових праць присвячена проблематиці потенціалу та його різновидів.

Грунтовне (глибоке) тлумачення терміна «інтелектуальний потенціал» знаходимо лише в економічній науковій літературі. Пропонуємо згрупувати різні думки, підходи, позиції авторів щодо тлумачення сутності інтелектуального потенціалу та його різновидів за певними критеріями та ознаками.

По-перше, серед енциклопедичних досліджень найбільш деталізовано дане поняття представлено у тритомній економічній енциклопедії під керівництвом Б. Д. Гаврилишина. На думку упорядників, потенціал інтелектуальний – це сукупність розумових здібностей людини (спільноти) до розумової діяльності із засвоєння, усвідомлення інформації, її систематизації та перетворення на знання. Інтелектуальний потенціал виступає інтегрованим вираженням сукупної здатності людської спільноти до розумової діяльності та охоплює елементи, що характеризують рівень розвитку інтелекту та результати інтелектуальної діяльності [13, с. 13–14]. В економічному енциклопедичному словнику за редакцією М. С. Мочерного зазначено, що інтелектуальний потенціал – це сукупність розумових і творчих обдарувань людей і можливість їх збагачення, на основі яких формується їх здатність засвоювати нові знання та інформацію й використовувати їх для створення і впровадження нової техніки і технології, інших елементів продуктивних сил, а також усіх підсистем національної економічної системи [14, с. 142].

На наш погляд, ці автори наголошують в основному на наявність сукупності розумових здібностей, тоді як поза увагою залишаються такі риси інтелекту, як досвід, особисті навички, духовність, або, іншими словами, не зважають на внутрішні відчуття та світосприйняття людини.

По-друге, деякі автори наголошують на безпосередній участі інтелектуального потенціалу в інноваційних процесах. Так, Б. Маліць-

кий та О. Попович у своїх дослідженнях акцентують на необхідності впровадження в економічні процеси інноваційних механізмів, в основі яких інтелектуальний потенціал. На їхню думку, він містить спектр культурно-освітніх, науково-технологічних і креативних особливостей, які характеризують пізнавальні й творчі можливості людської спільноти, – колективу, народу, країни, людства в цілому. Характерною рисою інтелектуального потенціалу є здатність особи усвідомлено ухвалювати раціональні, глибоко обґрунтовані рішення, урегульовувати складні протиріччя у розвитку земної цивілізації тощо [19, с. 7].

Б. Данилишин і В. Куценко конкретизують (уточнюють) сутність поняття «інтелектуальний потенціал», вважаючи його цілеспрямованою діючою сутністю працівників із відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, тобто з їх знаннями та навичками [11, с. 15]. Надаючи абсолютно прикладного значення окресленому поняттю, автори переконані, що ефективне використання інтелектуального потенціалу може забезпечити сталий соціально-економічний розвиток національної економіки, що ґрунтується на відтворенні людського ресурсу.

По-третє, чимало вчених з'ясовують питання державотворення в Україні та ролі інтелектуального потенціалу в цьому процесі. Так, автори монографії «Науково-освітній потенціал нації» зазначають, що доля українського державотворення і розвитку культури залежатиме не тільки від вибору пріоритетів, але й від випереджаючого розвитку інтелектуального потенціалу в перші десятиліття XXI століття [23, с. 154]. Розвиваючи цю тезу, дослідники наголошують на тому, що інтелектуальний потенціал не може функціонувати й успішно розвиватися поза інформацією, що є основною формою вияву, суспільної фіксації і трансформації інтелекту нації, виміром його творчої діяльності з виробництва нових знань та досвіду.

Аналізуючи науково-технологічні зміни кін. XX – поч. XXI ст., процеси становлення інформаційного суспільства, робимо висновок, що створення сприятливих умов для трансферу знань, освоєння новітніх інформаційних технологій, випуск високотехнологічної продукції потребують високого рівня інтелектуальної підготовки молодого покоління з урахуванням випереджувальних темпів розвитку інтелектуального потенціалу над динамікою нарощування будь-яких економічних ресурсів.

По-четверте, інтелектуальний потенціал трактують крізь призму духовності, що, наш погляд, цілком логічно та виправдано. С. Й. Вовканич вводить нове поняття – «духовно-інтелектуальний потенціал». Дослідник трактує духовно-інтелектуальний потенціал нації (групи, людини) як спроможність творити, нагромаджувати та використовувати

ти нові знання, проекти, ідеї, тобто (або ін. словами) різноманітну семантичну інформацію як інтелектуальну власність для соціально-економічного, науково-технічного, духовно-культурного, морально-правового розвитку [9, с. 18]. Автор наголошує на тому, що сьогодні вагомим місцем посідають такі ключові (невід’ємні) чинники (складові) суспільного виробництва, як наука, освіта, культура, духовність, комунікація [9, с. 12]. Взаємозв’язок між інтелектом і духовністю описує так: коли інтелект не гармонізує з духовністю, відсутнє взаємозбагачення культур, мов, традицій, і, відповідно, немає ні національного відродження, ні економічного розвитку, то він (інтелект) виступає не рушійною, а руйнівною силою [9, с. 19].

Подібну позицію відстоює Н. А. Липовська, на думку якої, інтелектуальний потенціал є частиною духовного потенціалу суспільства, спроможністю інтелектуальної системи за даного рівня розвитку у певних просторово-часових рамках реалізувати свої можливості за наявності необхідних ресурсів та з метою задоволення як власних потреб, так і потреб соціальної системи, в яку вона входить як підсистема [18, с. 13].

Вважаємо, що таке визначення інтелектуального потенціалу дещо некоректне з огляду на те, що Н. А. Липовська розглядає інтелектуальний потенціал надто вузько і не враховує притаманні (властиві) цьому поняттю сутнісні риси та ознаки. Вважаємо (вважаємо), що інтелектуальний потенціал є набагато ширшим поняттям, а духовність є однією з найважливіших його складових.

По-п’яте, в економічній літературі зустрічаємо наукові підходи, згідно з якими інтелектуальний потенціал прирівнюють до багатофункціональної системи (функціональний підхід). Скажімо, В. Л. Волкова та В. І. Стрельбицька вважають, що інтелектуальний потенціал – це здатність інтелектуальної системи до реалізації дослідно-пізнавальної та інтелектуальної діяльності за оптимальних умов її функціонування в інтересах досягнення поставлених цілей [10, с. 59].

Ці науковці порушують (актуалізують) питання (проблему) інтелектуальної системи – комплексного поняття, якому притаманні (характерні) такі властивості, як цілісність, системність, комплексність, підпорядкованість єдиній меті тощо та яка ґрунтується (побудована) на знаннях. У цілому метою побудови інтелектуальних систем є розв’язання задач прикладного характеру за допомогою сучасних засобів моделювання та проектування.

По-шосте, інтелектуальний потенціал досліджують з позиції його ролі у соціально-економічних системах (системний підхід). За визначенням В. П. Петренка, інтелектуальний потенціал – це прогнозо-

вана інтегральна здатність особи чи групи осіб до створення нових духовних та матеріальних цінностей [25, с. 72–73]. Автор розглядає інтелектуальний потенціал як проміжну стадію послідовних поетапних трансформацій інтелекту в економічні результати. Оригінальною видається позиція (ідея, думка) дослідника щодо трактування логічних перетворень інтелекту окремої особи або групи осіб через процеси *інтелектокористування* (доцільні та оптимальні управлінські рішення та дії щодо інтелектуального потенціалу) створювати інтелектуальну продукцію, а відтак і інтелектуальну власність, що трансформується в інтелектуальний капітал – основу конкурентоздатності в ринковому середовищі. Викликає зацікавлення позиція автора щодо доповнення відомої в науковій літературі моделі соціальної мобільності таким поняттям, як інтелектуальна мобільність, під якою розуміють будь-який перехід особи або групи осіб з однієї інтелектуальної страти в іншу через ефективне використання їх інтелекту та інтелектуальних продуктів. Автор виокремлює два типи такої мобільності – горизонтальну та вертикальну, що, на наш погляд, співзвучне з формами інформаційної мобільності за С. Й. Вовканичем. Горизонтальна мобільність, як вважає В. П. Петренко, охоплює незмінну економічну, професійну та політичну мобільність у територіальному, релігійному, сімейному чи громадському форматі, а вертикальна мобільність містить низхідний та висхідний види з індивідуальними або колективними прогресами та регресами відповідно [25, с. 32]. Паралельно (поряд, поруч) із цим дослідник застосовує таке поняття, як «інтелектуальна стратифікація», або диференціація осіб чи групи осіб за рівнем і результатами використання їх інтелекту. За рівнем інтелекту автор розрізняє (виділяє, виокремлює) носіїв ординарного, неординарного та елітного інтелекту та розташовує їх у формі (вигляді) піраміди [25, с. 23–24]. Погоджуємося з судженнями автора стосовно можливого переміщення окремої особи чи групи осіб з нижчої у вищу інтелектуальну страту завдяки інтелектуальній мобільності, що досягається за рахунок навчання, самоосвіти, отримання досвіду, або, іншими словами, нарощування інтелектуального потенціалу [25, с. 35].

По-сьоме, поняття природного інтелектуального потенціалу запроваджує (вводить, використовує) В. А. Ткаченко, на думку якого людина, пізнаючи навколишній світ, збагачує свій природний інтелектуальний потенціал. Дослідник наголошує на необхідності вдосконалювати власний інтелектуальний рівень, оскільки рівень інтелектуального потенціалу кожного індивідуума відображається в інтелектуальному потенціалі суспільства [30, с. 27–32]. Загалом рівень інтелектуального потенціалу окремої людини реалізовується в індивідуальній

економічній діяльності, залежить від її здатності активізувати свої духовні та фізичні можливості, а також підпорядкувати власні знання, досвід і здібності обраній меті, відтак спрямувати нагромаджений інтелектуальний потенціал у трансформаційні процеси суспільства. Логічним видається висновок автора про те, що чим вищий рівень нової формації суспільства, тим вищий ступінь суб'єктивної свободи та природний мотиваційний рівень, основою якого є інтелектуальний потенціал [30, с. 27–32]. Філософський підхід В. А. Ткаченка до творення організованого суспільства на основі соціально-психологічних субстанцій (монад) побудований на законах діалектики, в центрі якого – людина, що прагне змінити себе та навколишнє середовище через нагромадження інтелектуального потенціалу та прагнення підвищувати його рівень.

По-дев'яте, в науковій літературі є різні підходи до пояснення (тлумачення) інтелектуального потенціалу суспільства, держави, нації (багаторівневий, багатофункціональний підхід). Це правильно, адже відмінності між цими поняттями дають змогу розглянути інтелектуальний потенціал з різних позицій залежно від об'єкта та предмета дослідження. В енциклопедичній літературі під інтелектом нації розуміють сукупність здібностей і творчих обдаровань людей, їх освітньо-кваліфікаційний рівень, на основі яких формується здатність народу засвоювати нові знання та інформацію і використовувати їх для розвитку науки, культури, мистецтва, створення і впровадження нової техніки, застосування прогресивних форм організації виробництва і праці, вироблення найоптимальніших рішень в усіх сферах суспільного життя [13, с. 671]. На думку інших дослідників, інтелект нації – це найважливіший стратегічний ресурс нації, її сукупний розум, який визначається освітнім та культурним рівнями, виражається у діяльності еліти та формується століттями [27, с. 26]; її духовно-освітня стан, що забезпечує здатність народу до виконання актуальних суспільно-економічних завдань, створення необхідних умов всебічного розвитку молодого покоління на базі найвищих духовних цінностей нації» [24].

Як бачимо, автори ототожнюють поняття «нація» та «народ». Ми ж вважаємо, що нація – це спільнота людей, об'єднаних єдиною мовою, спільними традиціями, глибокими культурними та духовними коренями, а народ – це населення певної держави, що не має спільних ментальних ознак і не пов'язане внутрішніми відносинами, традиціями, цінностями тощо. Переконані, що в сучасних умовах державотворення використання в наукових економіко-правових, соціально-політологічних дослідженнях терміна «інтелект нації» набуває дедалі більшого значення (ваги).

Що ж до розуміння (сутності) інтелектуального потенціалу суспільства, погоджуємося з позицією В. М. Гейця, на думку якого, інтелектуальний потенціал суспільства – це сукупність повсякденних (буденних) і спеціалізованих (наукових) знань, що наявні у свідомості людей та матеріалізовані в технологічних способах виробництва [32, с. 310].

Цей термін міститься у низці дисертаційних робіт. Так, в авторефераті дисертації «Інтелектуальний потенціал України в умовах ринкової трансформації економіки» В. В. Прошак зазначає, що інтелектуальний потенціал суспільства – це сукупність творчих здібностей індивідів та їх освітньо-кваліфікаційний рівень, які дають змогу, використовуючи уречевлені інтелектуальні засоби, засвоювати набуті та творити нові знання для ефективного соціально-економічного розвитку країни [28, с. 6]. К. М. Матусевич, розмежовуючи інтелектуальний потенціал на номінальний і реальний, обґрунтовує відмінності між ними так: «номінальний інтелектуальний потенціал характеризується системою соціо-економічних характеристик суспільства, які визначають сукупність здібностей людей, їх знань, кваліфікацію, освіту тощо, а реальний характеризується системою інтелектоспрямовуючих економічних відносин, інституціональних чинників, дія яких визначає механізм і ступінь використання інтелектуального ресурсу суспільства та створення інтелектуального продукту» [20, с. 6].

Авторський колектив під керівництвом Г. Н. Соколової, досліджуючи інтелектуальні ресурси білоруського суспільства, трактує інтелектуальний потенціал як інтегральне поняття, що відображене в активах людського капіталу та характеризує можливості держави, населення, соціальних груп стосовно розв'язання перспективних задач інноваційного розвитку економіки [15, с. 17–18]. Таке визначення, на нашу думку, має прикладний характер і конкретні форми реалізації, адже нагромадження інтелектуального потенціалу та його ефективне використання повинно слугувати цілям інноваційного розвитку національної економіки. Як зазначають білоруські дослідники, інтелектуальний потенціал містить (включає) використовувані та ще незадіяні джерела та засоби, сили і резерви, що існують сьогодні і можуть виникнути в майбутньому у випадку досягнення вищого рівня та якості життя. Розмір інтелектуального потенціалу залежить від стану розвитку науки й освіти в державі та в підсумку відображає (віддзеркалює) можливі перспективи розширеного соціокультурного відтворення населення, окремих груп чи особистості [15, с. 18].

Видокремлюючи соціологічний підхід до тлумачення інтелектуального потенціалу суспільства, цікава та оригінальна, на наш погляд,

позиція К. Г. Михайлової щодо цього поняття. Так, інтелектуальний потенціал – це інтегральна характеристика, що охоплює усі властивості соціальних суб'єктів – носіїв інтелектуального потенціалу та соціальних інститутів, які безпосередньо беруть участь у його формуванні [21, с. 80]. Автор (науковець) наголошує на важливості запровадження безперервного навчання як принципу організації освітніх систем, що буде створювати сприятливі соціальні умови, в яких реалізація знань та умінь соціальних суб'єктів сприятиме нагромадженню інтелектуального потенціалу суспільства. Таким чином автор пропонує аналізувати інтелектуальний потенціал з двох позицій – з боку носія інтелекту (інтелектуального потенціалу) та соціального середовища, в якому здійснюватиме свою життєдіяльність даний носій [21, с. 81].

На відміну від цього, тлумачення поняття «інтелектуальний потенціал держави» в наукових джерелах знаходимо надто рідко. Це, на нашу думку, пояснюється не до кінця правильним розумінням відмінностей між означеними поняттями, а в окремих випадках їх отождоженням.

Щоб знайти відповідь на це питання, необхідно з'ясувати зміст понять «суспільство» та «держави». Літературні джерела зазначають, що суспільство – це організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному етапі історичного розвитку, або добровільне, постійно функціонуюче об'єднання людей для досягнення певної мети, тоді як держава – це встановлений спосіб організації суспільства, або апарат політичної влади, головний інститут політичної системи суспільства, який спрямовує і організовує за допомогою правових норм спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян [31; 5; 33].

Серед небагатьох визначень поняття «інтелектуальний потенціал держави» знаходимо такі: інтелектуальний потенціал країни¹ – це сукупність високопрофесійних кадрів у всіх сферах життєдіяльності суспільства, які здатні ефективно розв'язувати інноваційні проблеми й практично-повсякденні завдання за сучасними методиками і технологіями [24, с.35]; держава – це свідомо форма руху матерії, а отже, її розвиток зумовлений потенціалом цієї свідомості – інтелектуальним потенціалом держави [6].

По-десяте, інтелектуальний потенціал можемо класифікувати за трансформаційним підходом. Йдеться про можливі форми його трансформації або ж перетворення в інтелектуальний капітал. Заслуговує

---

¹ Припускаємо, що в цьому контексті автори під поняттям «країни» розуміли «держави».

уваги позиція В. П. Петренка стосовно пояснення дослідником таких форм трансформації інтелектуального потенціалу, як формування, зберігання, нагромадження та його використання. Автор наполягає (наголошує) на тому, що найважливішою є стадія використання інтелектуального потенціалу [25, с. 235].

Аналізуючи наукові підходи В.П. Петренка, вважаємо, що не менш важливими є ще такі форми трансформації, як розвиток, відтворення та деградація (або занепад) інтелектуального потенціалу тощо. Окрім цього, варто наголосити, що інтелектуальний потенціал має розвиватися за експонентою, тобто висхідною тенденцією, що закладена в його природі [22, с. 7].

Як очевидно з монографії О. О. Другова «Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України», інтелектуальний потенціал – це здатність населення та влади країни до створення інтелектуального капіталу [12, с. 22].

Щодо тлумачення останнього, то автор поділяє точку зору таких науковців, як О. Бервено, І. Лапшина, які під інтелектуальним капіталом розуміють сукупність інтелектуальних активів фірми (нації), заснованих на інтелектуальних здібностях її співробітників, що реалізуються в процесі творчо-інноваційної діяльності і забезпечують досягнення цілей господарства як феномена культури [3, с. 6]; сукупність вродженого і розвиненого інтелектуального багатства людини у формі її інтелектуальної культури [16].

Дослідники пов'язують інтелектуальний капітал із внутрішнім інтелектуальним багатством людини у формі її інтелектуальної культури. Як вважає О. В. Бервено, інтелектуальний капітал відображає суспільні, зокрема виробничі відносини з приводу використання і відтворення інтелектуального потенціалу суспільства [3, с. 4].

На нашу думку, інтелектуальний капітал є формою реалізації (чи прояву) інтелектуального потенціалу, він поданий у вигляді інтелектуальних продуктів та послуг, що мають вартісну оцінку та є джерелом додаткового доходу (для окремої особи та на макрорівні), або економічного зростання (на мезо- та макрорівнях). Інтелектуальний потенціал є первинним (вихідним) поняттям і трактується нами як здатність особи (держави, суспільства) за сприятливих умов використовувати акумульовані знання та здібності для створення матеріальних і духовних цінностей та зміцнення національної економічної безпеки в цілому.

Висновки. Отже, здійснений огляд наукових джерел дозволяє зробити висновок про те, що інтелектуальний потенціал у сучасних умовах загострення соціально-економічних протиріч (суперечностей)

та з позиції гарантування національної економічної безпеки повинен виступати:

- 1) запасом економічної міцності (могутності) держави;
- 2) стратегічним ресурсом у побудові економіки знань (чи переході національної економіки на інноваційний шлях розвитку);
- 3) гарантом економічної безпеки;
- 4) конкурентоспроможним чинником у світовому глобалізаційному просторі.

-
1. Андрос Є. І. Інтелект у структурі людського буття: монографія / Є. І. Андрос. – К.: Стилос, 2010. – 358 с.
  2. Багрова И. В. Становление умственного и интеллектуального труда как реализация потенциала личности посредством мышления / И. В. Багрова // Вісник економічної науки. – 2006. – № 2. – С. 9–18.
  3. Бервено О. В. Інтелектуальний капітал: економічний зміст і особливості формування в транзитивному суспільстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 / О. В. Бервено; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2002. – 19 с.
  4. Біль М. М. Інтелектуальні компонента соціально-демографічного потенціалу: управлінські підходи до ефективності використання на макрорівні / М. М. Біль // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1 (4). – С. 51–56.
  5. Большой экономический словарь: 26500 терминов. – 7-е изд., доп. / под ред. А. Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2007. – 1472 с.
  6. Бутирська Т. О. Державне будівництво як відображення інтелектуального потенціалу країни / Т. О. Бутирська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/1/03.pdf>
  7. Варій М. Й. Загальна психологія: підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей / М. Й. Варій. – Львів: Край, 2006. – 971 с.
  8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / кер. П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічан. – К.: Дніпро, 2009. – 1329 с.
  9. Вовканич С. Й. Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національні ідеї / С. Й. Вовканич. – К.: Вид-во ЛБА, 2001. – 540 с.
  10. Волкова В. Л. Роль высшей школы в формировании интеллектуальных ресурсов НТП / В. Л. Волкова, Л. И. Стрельбицкая // Интеллектуальные ресурсы развития научно-технического прогресса: тез. докладов (Нальчик, 23–27 мая 1988 г.). – М.: ВНИИПИ, 1988. – С. 59–62.
  11. Данилишин Б. Відтворення інтелектуального потенціалу у контексті розвитку знанневої економіки / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАН України. – 2004. – № 7. – С. 15–24.

12. Другов О. О. Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України: монографія / О. О. Другов; Університет банківської справи НБУ (м. Київ); НАН України. ІРД. – К.: УБС НБУ, 2010. – 284 с.
13. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 3 / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. – Київ-Тернопіль: Академія народ. господарства, 2002. – 951 с.
14. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 2 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій / за ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
15. Интеллектуальные ресурсы белорусского общества: социологический анализ / Г. Н. Соколова, А. К. Дубовик, Е. П. Сапелкин, В. А. Поликарпов и др.; под. науч. ред. Г. Н. Соколовой // Ин-т социологии НАН Беларуси – Мн.: Право и экономика, 2007. – 114 с.
16. Лапшина І. А. Розвиток людського капіталу України в процесі євроінтеграції: монографія / І. А. Лапшина. – Львів: Кальварія, 2008. – 330 с.
17. Латинско-русский словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. / И. Х. Дворецкий. – М.: 1976. – 1096 с.
18. Липовська Н. А. Інтелектуальний потенціал суспільства: сутність та динаміка (соціологічний аспект аналізу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: спец. 22.00.06 «Соціологія освіти, науки та культури» / Н. А. Липовська; Харківський державний університет. – Х., 1996. – 20 с.
19. Маліцький Б. Стан використання вітчизняного інтелектуального потенціалу / Б. Маліцький, О. Попович // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 12. – С. 7–13.
20. Матусевич К. М. Інтелектуальний потенціал як інституціональний чинник формування економіки постіндустріального типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / К. М. Матусевич. – К., 2010. – 24 с.
21. Михайлева Е. Г. Непрерывное образование как фактор развития интеллектуального потенциала украинского общества: монография / Е. Г. Михайлева; Нар. укр. акад. – Х.: Изд-во НУА, 2005. – 142 с.
22. Моліна О. В. Інтелектуальний потенціал регіону як джерело та міра його інноваційності / О. В. Моліна // Проблеми науки. – 2012. – № 5. – С. 9–14.
23. Мороз О. Час інтелекту: сукупний український розум / О. Мороз, Ю. Саєнко. – Львів: Видавничий дім «Панорама», 2002. – 96 с.
24. Національна еліта та інтелектуальний потенціал України // Матер. міжнародної наук. конф. – Львів, 1996. – С. 88.
25. Петренко В. П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах: монографія / В. П. Петренко. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 352 с.
26. Петрушенко В. Глумачний словник основних філософських термінів / Віктор Петрушенко. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2009. – 264 с.

27. Поплавська Ж. Особливості національного інтелекту / Ж. Поплавська, В. Поплавський // Вісник НАН України. – 2004. – № 4. – С. 21–28.
28. Прошак В. В. Інтелектуальний потенціал України в умовах ринкової трансформації економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / В. В. Прошак. – Львів, 2002. – 21 с.
29. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / укладачі: Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник; за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х.: Школа, 2011. – 784 с.
30. Ткаченко В. А. Інтелектуальний потенціал в основі розвитку виробничих сил і виробничих відносин: монографія / В. А. Ткаченко. – Д.: Моноліт, 2008. – 274 с.
31. Тлумачний словник української мови / укладачі Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. – Х.: Синтекс, 2002. – 672 с.
32. Україна у вимірі економіки знань / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К.: Основа, 2006. – 592 с.
33. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Д-Й. – 744 с.

Ревак І. А. Научные подходы к толкованию сущности интеллектуального потенциала.

Проанализированы научные подходы к толкованию понятий «интеллект», «потенциал», «интеллектуальный потенциал» по определенным критериям и признакам. Определены характерные признаки интеллекта и интеллектуального потенциала, обосновано авторскую позицию относительно трактовки различий между понятиями «интеллектуальный потенциал общества», «интеллектуальный потенциал государства» и «интеллектуальный потенциал нации».

Ключевые слова: *интеллект, потенциал, интеллектуальный потенциал, интеллектуальный потенциал государства, интеллектуальный потенциал нации, интеллектуальный потенциал общества*

Revak I. O. Scientific approaches to interpreting the essence of intellectual potential.

Scientific approaches to interpreting the notions «intellect», «potential» and «intellectual potential» are analyzed according to certain criteria and features. Typical features of intellect and intellectual potential are determined. Author's position concerning interpreting distinctions between the notions «intellectual potential of society», «intellectual potential of state» and «intellectual potential of nation» is grounded.

Key words: *intellect, potential, intellectual potential, intellectual potential of state, intellectual potential of nation, intellectual potential of society.*

Стаття надійшла 24 жовтня 2013 р.